

György László – Veress József

2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány célja bemutatni a 2010 utáni magyar gazdaságpolitika stratégiai változásait. A magyar gazdaságot jellemző magas külső eladósodás és belső egyensúlytalanság tette szükségsszerűvé a 2010 utáni stratégiai irányváltást. A stratégiai változtatásoknak köszönhetően a következő eredményeket tudja felmutatni a magyar gazdaságpolitika. A belső egyensúlytalanság csökkentése: a foglalkoztatási ráta 9 százalékponttal nőtt; a kkv-k teljes adóterhelése 9,1 százalékponttal csökkent; a bérhányad növekedett a szektorális adók terhére végrehajtott béradókedvezmények következtében; részben az adószervezeti átalakításnak köszönhetően a nettó bérek és a nettó minimálbér 10 és 14 százalékkal növekedtek 2010–2015 között. A külső sebezhetőség csökkenése: a nettó külső tartozásállomány 40 százalékkal csökkent GDP arányosan 2010–2015 között; az államadósság külföldi fizetőeszközben denominált aránya 49 százalékról 30 százalékra mérséklődött; az állam részesedése a működő vagyonból a GDP mintegy 5 százalékaival növekedett 2010 és 2014 között, többnyire közművek és a kritikus infrastruktúrához tartozó oligopol és monopol piaci vállalkozások megvásárlásával. A tanulmány diagnózisát követve a 2010 utáni gazdaságpolitikai intézkedések koherens stratégiává állnak össze. A tanulmány amellet érvel, hogy a magyar gazdaság jelenlegi kihívásai a múlt hibás stratégiai döntéseiben gyökereznek, valamint hogy a 2010 utáni gazdaságpolitika ezen kihívások kezelésére irányul.

KULCSSZAVAK: átalakulás, átmeneti gazdaságok, unortodoxia, külső eladósodás, belső egyensúlytalanság

JEL-KÓDOK: O57, P52, E60

A 2010 utáni gazdaságpolitika szakmai körökben jellemzően kritikus hangvételű, egymásra rímelő írások sorozatos publikációját indította el és egyben egy látens konszenzust eredményezett a hazai közgazdászok körében. Nevezetesen, hogy nincs átfogó, koherens gazdaságpolitikai stratégia ma Magyarországon. A vélemények nemcsak napi, heti és havi rendszerességgel megjelenő politikai lapokban jelentek meg (többek között Békesi, 2014; Chikán, 2015; Mellár, 2015), hanem szakmai, tudományos folyóiratokban (Kornai, 2012) és nemzetközi intézmények elemzéseiben is (többek között Európai Bizottság, 2014, 2015; IMF, 2014).

Levelezési e-cím: gyorgy@finance.bme.hu
veress@finance.bme.hu

Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy az utóbbi időben az Európai Bizottság (2016), az IMF (2016) és globális pénzügyi elemző cégek (Morgan Stanley, 2016)¹ is részben elismerik a magyar gazdaságpolitika 2010 utáni eredményeit.

A tanulmány célja bemutatni a magyar gazdaságpolitika előtt álló, a 2008-as pénzügyi válság során jelentkező kihívásokat és az azokra adott 2010 utáni válaszokat. A tanulmány amellet érvel, hogy a magyar gazdaság jelenlegi kihívásai a múlt hibás stratégiai döntéseiben gyökereznek, valamint hogy a 2010 utáni gazdaságpolitika ezen kihívások kezelésére irányul.

Hipotézisünk szerint Magyarország a kelet-közép-európai térségben egyedülálló külső adósságpozíciója, a külső tartozásfinanszírozás

szükségyszerűsége, valamint a félremenedzselts gazdasági transzformációnk jelentős külső és belső egyensúlytalanságot eredményezett, amely szükségessé tette a 2010 utáni stratégiai irányváltást a magyar gazdaságpolitikában.

A tanulmány történeti távlatban mutatja be az 1970–2010 közötti magyar gazdaságpolitika azon stratégiai döntéseit, amelyek jelentős mértékben hozzájárultak a külső és belső egyensúlytalanság kialakulásához. Összefoglaljuk a 2010-ben a magyar gazdaságpolitika elé tornyosuló kihívásokat, amelyeket a 2007–2008-as világpénzügyi válság tett különösen érzékelhetővé. Bemutatjuk a 2010 utáni gazdaságpolitika stratégiai válaszait és eredményeit. Az utolsó fejezet egyfajta számadás, amely a magyar gazdaságpolitika középtávú kihívásaival foglalkozik.

A MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKA STRATÉGIAI DÖNTÉSEINEK ELEMZÉSE (1970–2010)

■ AZ ÁTLAGFOGLALKOZTATOTT NETTÓ REÁLBERE 28 SZÁZALÉKKAL NÖTT, MÍG AZ ÁLTALA ELŐÁLLÍTOTT GDP MEGHÁROMSZORÓDOTT 1970 ÉS 2010 KÖZÖTT

A magyar átlagfoglalkoztatott nettó bérjövödelme 40 év alatt összesen alig 28 százalékkal növekedett. 2010-es forintban számolva a nettó átlagbér 103 600² forintról csupán 132 600 forintra nőtt, miközben az átlagfoglalkoztatott által előállított GDP megháromszorozódott. Az átlagfoglalkoztatott szempontjából tehát hiába növekedett a GDP. Mi ennek az oka? Egrészt a rendszerváltozáskor megszűnt másfél milliő munkahely, a munkahelyek 30 százaléka. A foglalkoztatás 1995–2010 között alig több mint százezer fővel bővült. Ezért az átlagfoglalkoztatottnak a bruttó béréből több inaktív magyar állampolgárt kell eltartania, így munkájának értékéből kevesebbet kap kézhez. Ezeket a folyamatokat szemlélteti az 1. ábra.

Másrészt a rendszerváltozással a tőkejövödelmek szerepe felértékelődött. A cél az lenne, hogy az átlagfoglalkoztatott a jövedelem újraosztásából tulajdonosként is vegye ki a részét. Azonban az átlagfoglalkoztatottnak lényegében nincsen tőkejövödelme 2010-ben. A tőkejövödelme 90 százaléka a legfelső jövedelmi kategóriába tartozó 10 százalékos zsebébe áramlik (KSH), valamint a GDP 5–7 százaléka évente elhagyja az országot külföldieknek utalt tőkejövödelme formájában.^{3, 4, 5.}

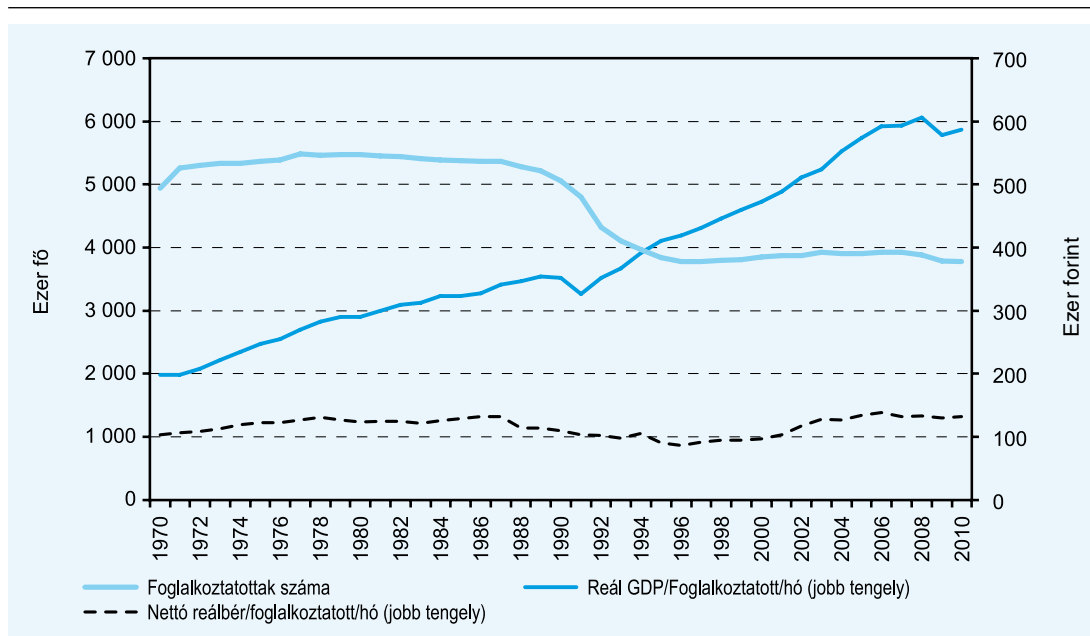
■ A MAGYAR ÁLLAMADÓSSÁG A GDP 14 SZÁZALÉKÁRÓL 80 SZÁZALÉKÁRA EMELKEDETT 1970–1989 KÖZÖTT

A rendszerváltozás előtt az állam volt a fő tőketulajdonos, ami ugyan nem hatékony megoldás a gazdaság működtetésére, de az állam – mint tulajdonos – az öt megillető tőkejövödelmekből tudta fedezni az egészségügyi, oktatási és nyugdíjkiadásokat, valamint a szociális juttatásokat. Így az átlagfoglalkoztatottra a rendszerváltozás előtt kisebb teher rakódott. Ugyanakkor a nép elől gondosan eltitkolt kullisszák mögött már 1974 óta kibontakozóban volt a magyar állam csődje. Az 1974 utáni négy éves periódusban ugyanis az olajárrobbanás versenyképességre gyakorolt káros hatásait az állam nem szerkezetátalakítással vagy a fogyasztás visszafogásával próbálta kezelni, hanem devizahiteleket vett fel, hogy elfedje a bajokat állampolgárai elől (Bekker, 1995). A devizahitel-felvételt is eltitkolta, így csak a rendszerváltozásra derült ki, hogy négy év alatt – 1974–1978 között – a GDP 20 százalékaról 60 százaléka emelkedett az állam devizaadóssága, majd a '80-as évek végére felkúszott egészen 80 százalékra (lásd 2. ábra)⁶.

Fontos megemlíteni, hogy a magyar állam már 1979-re adósságcsapdába került. A szakmai közvélekedéssel ellentétben nem a túlfogyasztás, hanem döntően a felhalmozódott kamatok és az árfolyamvesztés vezetett a 70-es '80-as évek eladósodásához. Míg a nettó államadósság közel 14 milliárd dollárral növe-

1. ábra

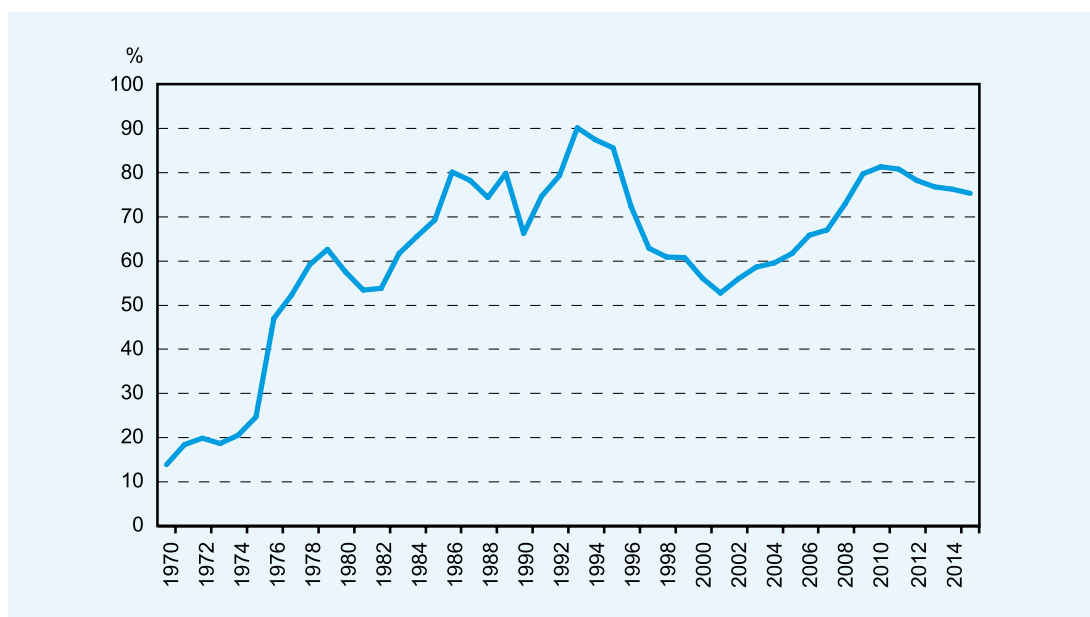
A FONTOSABB JÖVEDELMI MUTATÓK ÉS A FOGLALKOZTATOTTSÁG ALAKULÁSA, 1970–2010 (2010-ES FORINT ÉRTÉKÉN SZÁMOLVA)

Forrás: KSH Reálkeresetek, minimálbérek alakulása 1992–2015; Nemzeti Számlák, 1960–2010; A Magyar munkaerő-piac alakulása, 1998–2010; a Fogyasztóiár-index, 1960–2010 idősorainak adatai, valamint az 1956–1995 között megjelent Statisztikai Évkönyvek megfelelő idősorainak adatai alapján saját számítás.

2. ábra

BRUTTÓ ÁLLAMADÓSSÁG ALAKULÁSA A GDP SZÁZALÉKÁBAN

Forrás: 1970–1995: KSH Statisztikai Évkönyv 1956–1995. 1996–2015: Eurostat Az államháztartás konszolidált bruttó adóssága a GDP százalékában

kedett 1974–1989 között, ezen időszakban a nettó forrásbevonás mindössze 1–1,5 milliárd dollárra tehető (bővebben lásd Oblath, 1992; Lóránt, 2009; Szabó, 2015).

■ **AZ EGYEDÜLÁLLÓAN MAGAS KÜLFÖLDI ELADÓSODÁS A KÜLSŐ FORRÁSOK ELŐNYBEN RÉSZESÍTÉSÉHEZ VEZETETT A PRIVATIZÁCIÓ SORÁN**

A rendszerváltozás során az állami gazdálkodás pazarló működésének tünetei egyik napról a másikra felszínre kerültek. A gazdasági problémák megoldását az elkerülhető hibákon túl a magas külső adósságból fakadó kényszerhelyzet is nehezítette. A külső adósság finanszírozásához az országnak forrásra volt szüksége, így „magyar sajátosságként” az állami vagyon egy részének egyébként kívánatos leépítése során olyan vállalatokat is értékesítettek a privatizációs ügynökségek – sok esetben külföldi szereplők felé – amelyek a jól működő vegyes gazdaságokban (Svájc, Franciaország, Németország, Szingapúr) állami vagy legalább nemzeti tulajdonban maradnak. A privatizáció és a külföldi működőtőke-beáramlás csak a magyar gazdaság rövid távú külső finanszírozási problémáira lehetett megoldás (Mihályi, 2010; László, 2004), hiszen nem történt más, minthogy a forrásbevonás során az államadósságot részben magán külső tartozással konvertálta a magyar gazdaságpolitika. (Hasonló a következtetésre jut Oblath és Pula, 2000; Czeti és Hoffmann, 2006. Az FDI átalakuló gazdaságokra gyakorolt hatásairól bővebben lásd Muraközy, 2007; Kaderják, 1996; és Hunya, 1995 írásait.)

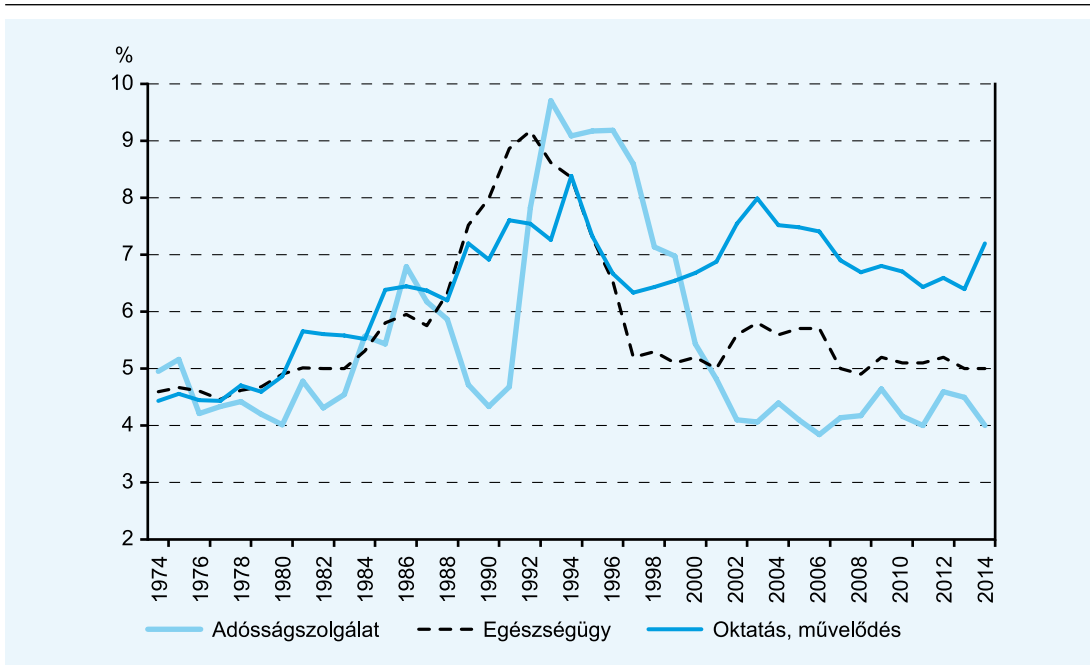
A privatizáció során az állami vagyont óvatos becslések szerint a könyv szerinti érték 40–50 százalékán értékesítették a 2000-es évek fordulójáig, saját számításunk szerint csupán 28,7 százalékán⁷. Így esélyünk sem volt arra, hogy az eredeti elképzelések szerint a 27,18 milliárd dollár⁸ könyv szerinti értékű, privatizációs körbe bevont állami működő vagyon felét értékesítve kivásároljuk magunkat

nettó 14 milliárd dolláros államadósságunkból. Hazánk a nemzetközi pénzügyi bizalomvesztéstől tartva államadósság-könnyítést nem kért hitelezőitől. Az ezzel kapcsolatos vitákat e helyütt nem részletezve annyit jegyzünk meg csupán, hogy Lengyelország 50–50 százalékos adósságelengedést vívott ki magának magán- és állami hitelezőivel szemben a ’90-es évek során. Az adósságelengedés átmeneti pénzügyi hatásai után nemzetközi megítélése, hitelminősítése tartósan a magyaréval megegyező vagy közel azonos volt a ’90-es évek végétől a 2008-as pénzügyi válságig. GDP-arányosan Csehország 3 százalékponttal, míg Lengyelország közel 2 százalékponttal alacsonyabb államadósság-szolgálatot teljesít hitelezői felé mind a mai napig. A magyar gazdaságnak a cseh gazdasághoz képest GDP-arányosan 4,05 százalékponttal több adósságszolgálatot kellett kitermelnie 1995–2015 között⁹. Lengyelország volt az egyetlen térségbeli állam, amely magasabb államadóssággal rendelkezett, mint Magyarország a gazdasági transzformáció idején, Lengyelország ugyanakkor a ’90-es évek során megegyezett hitelezőivel adósságuk 50 százalékának elengedéséről.¹⁰ Magyarországon 1993–1999 között a kamatkidások meghaladták az oktatásra, kultúrára és egészségügyre fordított kiadásokat. (Lásd 3. ábra).¹¹

■ **AZ ÁTLAG MAGYAR ÁLLAMPOLGÁR AZ ÁLLAMI VAGYONT ILLETŐEN JELENTŐS VAGYONVESZTÉSEN MENT KERESZTÜL 1970–2010 KÖZÖTT**

A működő állami vagyon szinte teljességgel eltűnt a rendszerváltozást követő 20 év során. Ennek két következménye adódott. Az egyik, hogy míg egy átlag magyarra 1970-ben – óvatos becslés szerint 2010-es forintban számolva – 1 600 000 forintnyi nettó működő állami vagyon és 51 000 forint nettó államadósság esett, azaz 1 549 000 forint állami gazdálkodói „tulajdonrészrel” rendelkezett.^{12, 13} 2010-re a ráeső működő állami vagyon 106 000 forintra csökkent, míg az egy főre jutó nettó

ADÓSSÁGSZOLGÁLATRA, OKTATÁSRA ÉS MŰVELŐDÉSRE, VALAMINT EGÉSZSÉGÜGYRE FORDÍTOTT KIADÁSOK A GDP SZÁZALÉKÁBAN

Forrás: 1974–1995: KSH egészségügy, kultúra és oktatás tematikájú adatai.

1996–2014: Eurostat államháztartási kiadásokkal kapcsolatos adatai funkció szerint.

államadósság 1 634 000 forintra nőtt. Így egy átlag magyarra, 2010-re összesítve 1 528 000 forintnyi közzadósság esett (lásd 4. ábra).

ELSZETETT GAZDASÁGI LIBERALIZÁCIÓ ÉS DEREGULÁCIÓ KÖVETKEZMÉNYE: A FOGLALKOZTATÁS ÉS AZ IPARI TERMELÉS ÖSSZEOMLÁSA

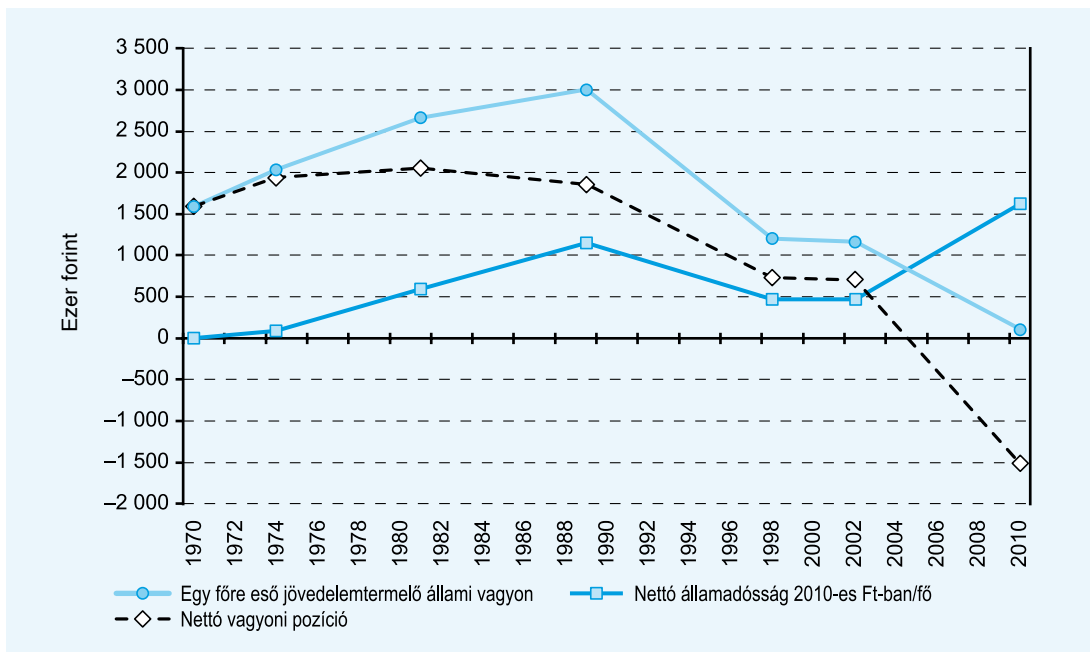
A gazdasági transzformáció rendkívül összetett és szerteágazó folyamat, amelynek minden részletére e helyütt nem szándékunk kitérni.¹⁴ Azokra a szakpolitikákra fókuszálunk, amelyek véleményünk szerint a későbbi lemaradásunkat alapozták meg régiós vetélytársainkkal, Csehországgal és Lengyelországgal összehasonlításban.

Magyarország élvonalnak számított az átalakulásban, a piacgazdaság intézményi kereteinek felállításában (Györffy, 2006; Kolodko, 2000). A gazdasági rendszer átalakítsa már a '80-as években elkezdődött az új és modern

céj jog és csődjog megalkotásával. Még a politikai átalakulás előtt ratifikálásra került a külföldi befektetők védelmét szavatoló szabályozás és a kétszintű bankrendszer kereteit kijelölő szabályozás. Magyarországon 1992-re sor került a kereskedelem 90 százalékos liberalizációjára is (Nagy, 1995).¹⁵

A kereskedelem gyorsan végbemenő liberalizációja és néhány terméktől eltekintve a kereskedelmi védelem teljes felszámolása, a forint elmaradó leértékelése (ellentétben a lengyel és a cseh példával), jelentős mértékben hozzájárult a magyar ipar összeomlásához, a munkahelyek megszűnéséhez és a nettó export összeomlásához (Nagy, 1995). Ezzel összefüggésben Magyarországon megszűnt a munkahelyek 30 százaléka, míg Lengyelországban 20 és Csehországban csupán a 10 százaléka. Fontos megemlíteni, hogy bár a liberalizá-

AZ ÁTLAGPOLGÁR ÁLLAMI GAZDÁLKODÓI–VAGYONI POZÍCIÓJÁNAK ALAKULÁSA, 1970–2010 (EZER FORINT)

Forrás: Nettó államadósság/fő: 1970–2007: (Lóránt, 2009), 2008–2010: MNB Fizetési Mérleg Szisztematikája, KSH: Népszámítás és népmozgalom adatai alapján saját számítás. A folytonos vonal csak az áttekinthetőséget segíti, jelentéstartalma nincs.

ció gyorsabban lezajlott Lengyelországban és Csehszlovákiában, mint Magyarországon és a kvótákat is megszüntették, de magasabb védővámokat vetettek ki és jelentősebb leértékelést hajtottak végre (Csaba, 1998; Gács, 1993).¹⁶

A gazdasági átalakulás társadalmi hatásait tovább súlyosbította az elsietett liberalizáció és dereguláció, valamint a túlságosan szigorú csőd törvény. A KGST felbomlásával megszűntek piacaink, az elhibázott gazdaságpolitikának köszönhetően pedig további piacokat veszítettünk nemzetközi vetélytársainkkal szemben. A magyar gazdaságpolitikai vezetés nem vette észre, hogy a dereguláció miatt szinte azonnal világszerte termelési tényező árakkal szembesülő magyar termelésnek az alacsony nyersanyag- és energiaárakkal támogatott kelet-ázsiai, és az agrártámogatásokban gazdag európai mezőgazdasági termeléssel kellett felvennie a versenyt.

A jelenségre jó példa a magyar mezőgazdasági termelés összeomlása. A '80-as évek közepének egy főre jutó 2300 dolláros kibocsátása a '90-es évek közepére 800 dollárra esett vissza, hogy aztán 2012-ig 540–783 dollár között ingadozzon (2005-ös dollárban számolva). A magyar mezőgazdaság támogatás-intenzitása már a '80-as években sem közelítette meg az EGK és az OECD országok 40–48 százalék között ingadozó támogatás-intenzitását, de a '90-es évek elején mindösszesen 5 százalékra csökkent (bővebben lásd Adam, 1995; Benet, 1997; Oblath, 2009; Penczner, 2010; Szabó, 2010).

Az ebben a helyzetben bajba jutott és finanszírozási gondokkal küzdő magyar vállalatok sorsát megpecsételte a szigorú csőd törvény, amely miatt a vállalati csődök száma rendkívüli méreteket öltött Magyarországon 1992–1996

között (Lóránt, 2009). A rendszerváltozás idején érvényesülő forráshiány miatt és az állami vállalatok körbetartozásának következtében a fizetéképtelenséget túlságosan szigorúan kezelő csődtörvény a vállalkozások sorozatos bukását eredményezte, ezt a megállapítást erősíti meg *Bonin és Schaffer* (1995) és *Ábel* (1995), aki a fent bemutatott csődtörvény motivációjáról, folyamatáról és rövid távú eredményeiről adnak bővebb elemzést. Magyarországon ötször annyi vállalkozás szűnt meg 1992–1996 között, mint a hazánkkal közel azonos méretű Csehországban és kétszer annyi, mint a Magyarországnál négyszer nagyobb Lengyelországban (lásd 5. ábra) (Antal, 2004).¹⁷

■ **A LIBERÁLIS GAZDASÁGPOLITIKA ÉS A ROSSZ SZERKEZETŰ SZOCIÁLPOLITIKA ELEGYE ALACSONY AKTIVITÁST EREDMÉNYEZETT**

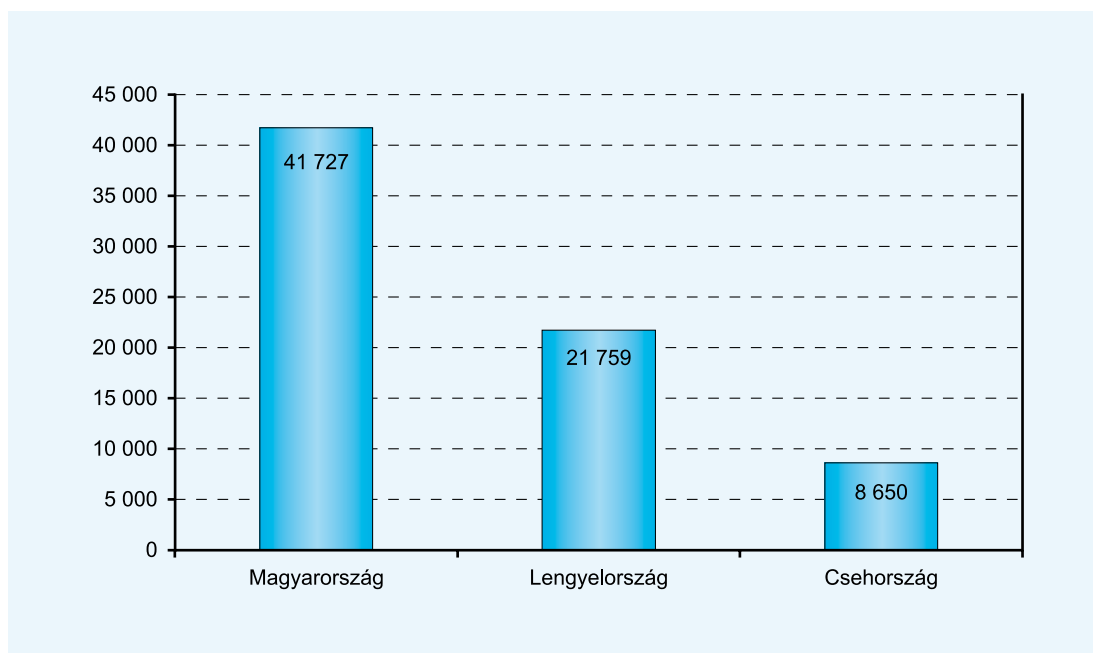
Noha a szociális ellátórendszer kétségtelenül inaktivitásra ösztönzött Magyarországon, a

magyar szociálpolitikai kiadások az Eurostat COFOG-adatbázisa szerint az elmúlt két évtizedben három százalékponttal alatta maradtak az EU15 – a Európai Unió legfejlettebb országai – átlagának, a 2004–2009-es időszaktól eltekintve pedig együtt mozognak a liberális gazdaságpolitikát folytató Anglia kiadásaival. Ugyanakkor igaz az is, hogy 3–6 százalékponttal meghaladják Csehország GDP-arányos szociális kiadásait. Következésképpen uniós összehasonlításban nem túlságosan magasak a szociálpolitikai kiadások, de legfejlettebb régiós vetélytársunkkal összehasonlítva már igen, ami pedig jelentős mértékben magyarázható a transzformáció eredményeképpen kialakuló foglalkoztatásbeli különbségekkel.¹⁸

A liberális gazdaságpolitika (elsietett liberalizáció, dereguláció és privatizáció) és a nagyvonalú szociális juttatások elegye – ideértve a bőkezű korai nyugdíjazást lehetővé tevő politikákat is (bővebben Csaba, 2000) – kö-

5. ábra

MEGSZŪNT VÁLLALKOZÁSOK SZÁMA (1992–1996)

Forrás: Antal (2004)

zel 800 ezer munkavállaló munkaerőpiacról történő kilépéséhez vezetett. (Bővebben lásd Blanchard, 1994; Mihályi, 2008, 4. fejezet; Köllő, 2001). Amennyiben a csehországihoz hasonló lenne a foglalkoztatási és államadósság-szolgálati helyzet Magyarországon, számításaink szerint, az eltérő gazdasági fejlettséggel is kalkulálva, 23 százalékkal lehetne magasabb a nettó átlagbér.¹⁹

■ 2002–2010: AZ ÚJABB ELADÓSODÁSI HULLÁM²⁰

A 2002–2010 közötti időszakban a fogyasztást finanszírozó, de még a hetvenes években tapasztaltnál is nagyobb mértékű (külső) eladósodáson ment keresztül az ország. A bruttó államadósság 25,4 százalékponttal növekedett, amin belül a devizaadósság megnégyszereződött (és aránya az adósságon belül 25-ről 48 százalékra emelkedett), a lakossági hitelállomány pedig 30 százalékponttal növekedett a lakossági devizahitel-felvételnek és az árfolyamvesztésnek köszönhetően (bővebben lásd Oblath, 2014; EEAG, 2012).

Mivel a hitelből növekvő fogyasztás mögött csak részben állt gazdasági teljesítmény, így érthetően 2008 után visszaesett a GDP és a teljes korszakra, 2002–2010 közötti időszakra vetítve az 55 százalékos adósságnövekedés mellett 12 százalékos gazdasági növekedést sikerült csak produkálnia a nemzetgazdaságnak.

A GAZDASÁGI TRANSZFORMÁCIÓ ÉS A KÉSLEKEDŐ GAZDASÁGPOLITIKA KÖVETKEZMÉNYE MAGYARORSZÁGON: A GAZDASÁG KÜLSŐ ÉS BELSŐ EGYENSÚLYTALANSÁGA 2010-BEN

Az eddigiekben összefoglalt gazdasági átalakulás és halogató gazdaságpolitikának az eredményeit foglalja össze az 1–7. ábra.

Egyrészt létezik egy belső egyensúlyi probléma. Az átlagfoglalkoztatott termeléséből fenntart egy inaktivitásra épülő szociális ellá-

tórendszert, amelyben jobban megéri segélyen otthon maradni, mint dolgozni (Cseres, 2007; Orbán, 2006). Ez részben a gazdaságpolitikai értelemben félremenedzselt rendszerváltozás következménye, ami strukturális probléma, részben az inaktivitást előnyben részesítő attitűdé, ami kulturális beágyazódást takar. A strukturális és a kulturális tényező egymást erősítette a rendszerváltozás utáni 20 évben (Kovács, 2008; Kornai, 2005; Muraközy, 2008). Úgy is megfogalmazhatjuk a problémát, hogy 1 millió fő hiányzik a foglalkoztattak közül, de úgy is, hogy 1 millió munkahely hiányzik a munkaerőpiacról.

A belső egyensúlyi probléma része még továbbá a duális gazdaság és adószervezet. Ezt a foglalkoztatás növelésével és a jövedelmek adóztatásának teherbíró képesség arányában történő átalakításával, vagyis a munkára rakódó terhek csökkentésével, valamint a szociális ellátórendszer és az oktatás munkavállalást támogató átalakításával és a monopol és oligopol helyzetben levő vállalkozások terheinek növelésével lehet kezelni. Emellett helyzetbe kell hozni a húsz éven keresztül elhanyagolt hazai tulajdonú vállalkozásokat.

A privatizációból befolyó bevételeket az államadósság törlesztésére fordították és nem gazdaságfejlesztésre, ahogyan eredetileg tervezték. Ennek is köszönhetően 1996-ra kiépült a magyar gazdaság duális szerkezete. Ez azt jelenti, hogy létezik egy jelentős adókedvezményekkel működő, többségében külföldi többségi tulajdonú nagyvállalati szektor, amelynek jövedelmezősége kétszerese, míg eszközellátottsága háromszorosa a hazai tulajdonú szektorénak (Lóránt, 2009; Papp, 2012; Pitti, 2010). Míg a külföldi tulajdonú vállalatok teljes adóterhelése hosszú éveken át 10–18 százalékos szint körül mozgott (Papp, 2012), addig a hazai kis és közepes méretű vállalkozások saját számításaink és World Bank adatai szerint 57,5 százalékos adóterheléssel voltak kénytelenek szembenézni, és ezért sokan

a szabálykerülő magatartást, az adóelkerülést választották, ami növekedésük gátjává vált (Gergely, 1998; Belyó, 1998). Ezt a jelenséget írja le *Jensen* (2006), aki amellet érvel, hogy az FDI leszivárgási hatásai kétségesek az átalakuló gazdaságokban részben a kapott adókedvezményeknek, támogatásoknak és vételi kedvezményeknek köszönhetően, amelyek miatt keletkező adóbevétel-kiesést a duális gazdaság másik részének kell kompenzálnia.

A másik probléma a külső egyensúlyi probléma, 2009-re az ország teljes nettó külső tartozása (állam, lakosság, vállalatok) meghaladta a 130 milliárd dollárt, a GDP közel 115 százalékát. Ez után a külső forrástömeg után az ország folyamatosan forrásköltséget fizet kamat és osztalékjövdelem formájában – a GDP 5–7 százalékának megfelelő mértékben, ahogyan arról már korábban szoltunk. Amennyiben a források olyan vállalkozások jövedelmére áramlanak ki, amelyek az exporttal megteremtik a kiáramló jövedelmek fedezetét, nem generálnak egyensúlytalanságot, de amint láttuk sokkal inkább egy egyensúlytalanságot gerjesztő helyzet állt elő a gazdasági transzformáció eredményeképpen a belső piacra termelő oligopol és monopol piacokon működő vállalkozások privatizációja kapcsán. (Lásd 6., 7. ábra)

Csehországgal összehasonlításban igen nagy Magyarország külső tartozása, amelynek forrásköltsége jelentős terhet ró a nemzetgazdaság szereplőire. A külső tartozás mértékét a nettó külső tartozások (Net Foreign Liabilities, NFL) állományával szemléltethetjük.²¹ (Lásd 8. ábra)

A 7–8. ábráról leolvasható, hogy az 1974-es elhibázott gazdaságpolitikai döntés, a hitelfelvétel és következményeinek eredőjeként Magyarország jelentős állami külső tartozással vágott neki a gazdasági transzformációnak, míg Csehországot nem terhelte külső tartozás. A cseh külső tartozás közel 90 százaléka külföldi működőtőke. A portfóliótőke, vagyis az

úgynevezett „forró pénzek” egyenlege nem negatív, ezért nem jelenik meg az ábrán, míg az állam, a lakosság és a vállalatok külső tartozása alig éri el a GDP-arányos 10 százalékos szintet. A magyar gazdaság külső és belső makrogazdasági egyensúlyáról részletesebb elemzés elérhető *Halpern* (2014), *Csajbók* (2010); *Szél* és társszerzői (2010); EEAG (2012); Czeti (2006) munkáiban.

A GAZDASÁGPOLITIKA STRATÉGIAI VÁLASZAI A 2010 UTÁNI IDŐSZAKBAN ÉS AZ EREDMÉNYEK

Amennyiben egy mondatban kellene összefoglalni a második Orbán-kormány legfontosabb gazdaságpolitikai feladatát, akkor azt mondhatnánk, hogy a cél átállítani egy külső erőforrásokra épülő „*debt-fare*” gazdaságot egy belső erőforrásokra, munkára és megtakarításokra²³ épülő „*work-fare*” gazdasággá²⁴ Ehhez szükséges a gazdaságszerkezet elmozdítása a szuperkapitalizmustól a piacgazdaság irányában, ami értelmezésünkben egyet jelent a hazai és külföldi tulajdon közötti egészséges egyensúly megteremtésével és a kkv-k versenyfeltételeinek javításával, a versenyfeltételek kiegyenlítésével.²⁵

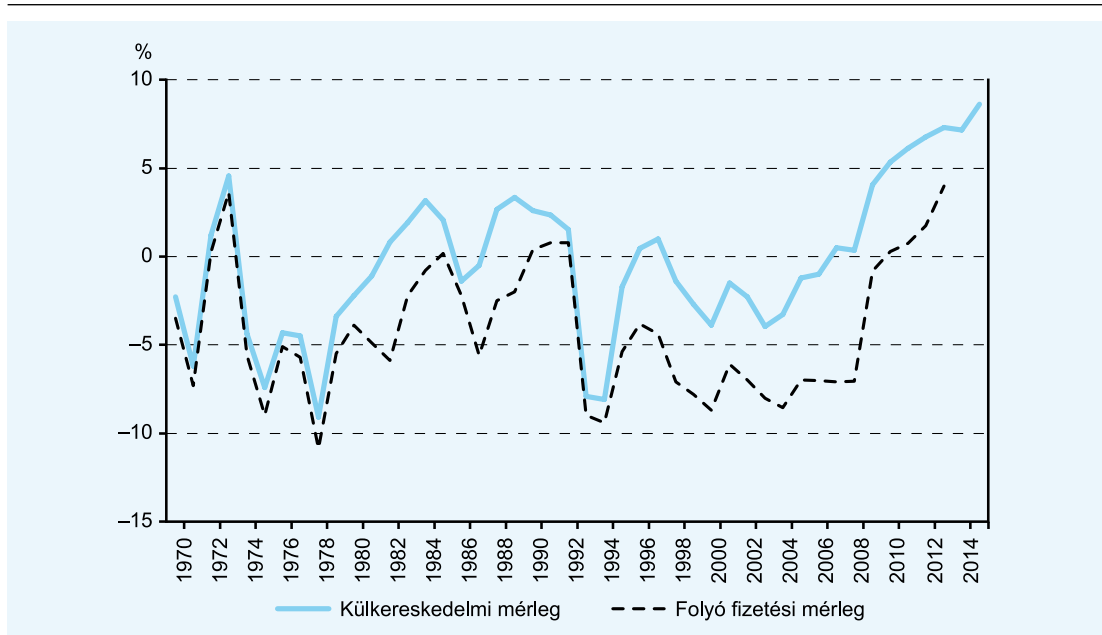
Ez az új, munkaalapú, „*work-fare*” gazdaság két gazdaságpolitikai stratégiai feladat köré szerveződik.

1 Növelni szükséges az aktivitást és foglalkoztatást, valamint a belső megtakarításokat és demográfiai fordulatot kell végrehajtani a hosszú távú fenntarthatóság érdekében.

2 Csökkenteni szükséges a külső pénzügyi sebezhetőséget és növelni a gazdaságpolitika szuverenitását:

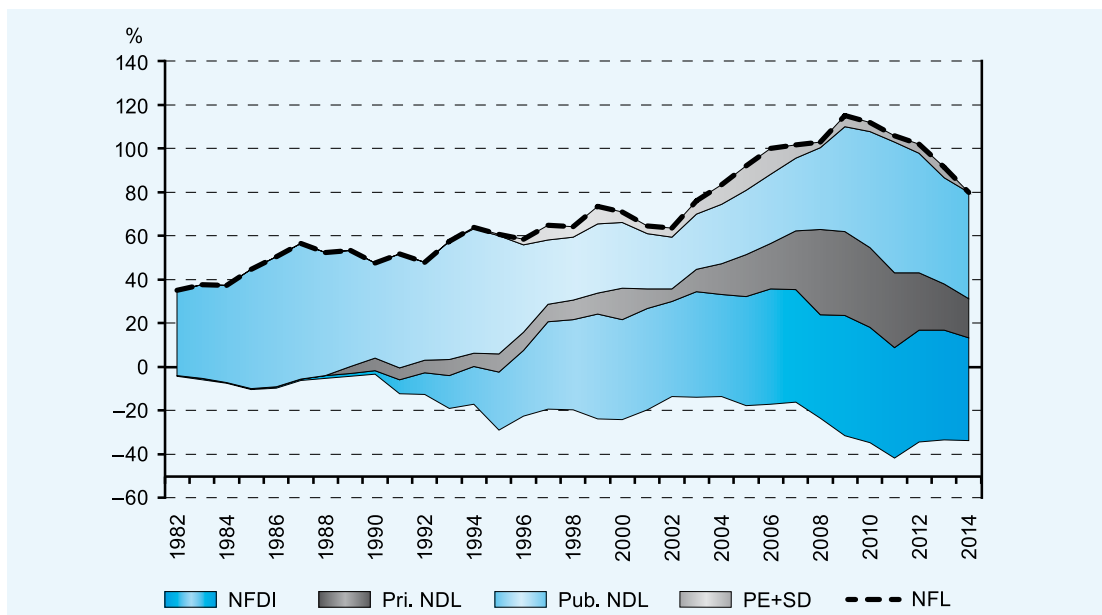
- konszolidálni kell a költségvetést, csökkentő pályára kell állítani az államadósságot. A külső tartozást kormányzati és lakossági szinten is mérsékelni kell;
- egyensúlyt kell teremteni a gazdaságban a

A FOLYÓ FIZETÉSI MÉRLEG ÉS A KÜLKERESKEDELMI MÉRLEG ALAKULÁSA A GDP SZÁZALÉKÁBAN

Forrás: KSH, Magyar Statisztikai Évkönyvek 1956–1995. évf., 1995-től MNB Fizetési mérleg statisztikai adatok.

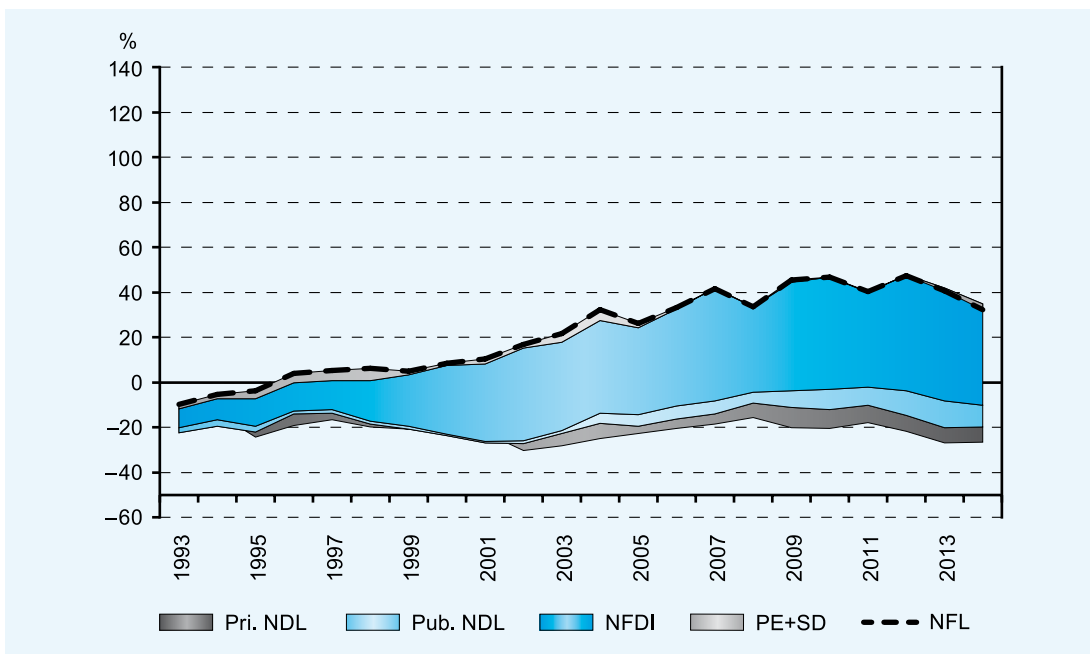
MAGYARORSZÁG NETTÓ KÜLSŐ TARTOZÁSÁNAK ALAKULÁSA A GDP SZÁZALÉKÁBAN*

*NFDI – Közvetlen működőtőke-befektetés; Pri. NDL – A magánszektor hitelállománya (lakosság + vállalatok); Pub. NDL – Az állami szektor hitelállománya (állam + jegybank); PE+SD – Portfólióbefektetések + Rövid lejáratú hitelállomány

Forrás: MNB Fizetési mérleg statisztikai idősorainak és IMF Balance of Payments Statistics idősorainak adatai alapján saját számítás

CSEHORSZÁG NETTÓ KÜLSŐ TARTOZÁSÁNAK ALAKULÁSA A GDP SZÁZALÉKÁBAN²²

Forrás: Cseh Nemzeti Bank Fizetési mérleg statisztikai idősorainak az adatai alapján saját számítás.

hazai és külföldi tulajdon egymáshoz viszonyított arányában, erősíteni a hazai tulajdonú kkv-kat és exportszektor.

Az aktivitás és a foglalkoztatás növelését, a belső megtakarításokat és a gyermekvállalás növelését érintő stratégiai döntések Magyarországon 2010 után

1 Egykulcsos személyi jövedelemadózás bevezetése és a családi adókedvezmények rendszerének kiterjesztése: ezek az intézkedések a második Orbán-kormány legvitatottabb intézkedései közé tartoznak, és eredményei teljességgel csak hosszabb idő távlatából lesznek alátámaszthatók. Az intézkedések hatására a GDP 2–2,5 százalékának megfelelő többlet maradt a háztartásoknál, főleg a tehetősebb rétegeknél. Az intézkedések célja a középosztály leszakadásának megakadályozása és a gyermekvállalási

hajlandóság növelése volt. Az oligopol és monopol piaci szereplők megadóztatása, a banki tranzakciós adó, az áfaemelés részben az egykulcsos adórendszer kompenzálására szolgál. A bérek adóterhelésének megváltoztatásával az átlagbérré rakódó marginális adóéket sikerült a 2009-es 71,5 százalékról 2013-ra 49 százalékra mérsékelni (OECD-adatok²⁶). Részben az adószervezeti átalakításnak köszönhetően a nettó bérek és a nettó minimálbér 10 és 14 százalékkal növekedtek 2010–2015 között.²⁷

2 A munka törvénykönyvének 2013. évi változtatásának eredményeképpen, amely könnyebbé tette a foglalkoztatást és a munkaerő elbocsátását, Magyarország az OECD-országok rugalmasabb munkaerőpiacai közé került.²⁸

3 Az oktatás hasznosítható tudást nyújtó rendszerré alakítása.²⁹

- ♦ A középfokú szakképzés arányának a növelése.
- ♦ Közoktatás központosítása elsősorban az egyenlőtlenség csökkentése érdekében.

- ◆ Pedagógusbér-emelés és a bérrendszer teljesítményhez és képzettséghez jobban kötődő átalakítása.
- ◆ A felsőoktatásban növelni a műszaki/mérnök, természettudományos (*science*) és agrárképzés arányát és ezzel párhuzamosan csökkenteni a társadalomtudományi képzés arányát.
- ◆ Felsőoktatás átalakítása: az új elv az, hogy a társadalom annak az egyetemi hallgatónak fedezi a felsőoktatási költségeit, aki diplomát szerez és Magyarországon helyezkedik el.
- ◆ Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy a változtatások még nem fejeződtek be és az oktatáspolitikai mélyen gyökerező kihívásainak kezelése, a szerkezeti átalakítások új problémákat szültek.

④ A szociális ellátórendszer munkára ösztönző átalakítása: a közfoglalkoztatás elsődleges célja egy esetenként húsz éve, három generáció óta passzív réteget visszasegíteni a munka világába. Erre szolgál a közfoglalkoztatás rendszere. Ezért a közfoglalkoztatásra nem, mint a piaci foglalkoztatás hosszú távú alternatívájára kell tekintetünk.

A munka világába való visszaterelés legfontosabb anyagi ösztönzője, hogy a szociális rendszert sikerült úgy átalakítani, hogy az inaktívoknak biztosított segély összege alacsonyabb, mint a közfoglalkoztatott bér, a közfoglalkoztatott bér pedig alacsonyabb, mint a minimálbér. A fenti összefüggések ismeretében a közfoglalkoztatás egy nagyobb problémából (inaktivitás) generált egy kisebb problémát (nem hatékony munkavégzés) egy olyan területen, ahol két évtizeden keresztül nem tapasztaltunk jelentős előrelépést.

- ⑤ Korengedményes nyugdíjazás szigorítása.
- ⑥ Rezsiköltségek csökkentése: a 2008-as válság után lehetetlennek bizonyult a reálbérek gazdasági növekedésre épülő emelése. Ezért a kormány az alapvető megélhetési költségek felülvizsgálatával és szabályozásával érte el a rendelkezésre álló jövedelmek növelését.

Erre rezsiköltségek 1996–2007 közötti, kiemelkedően nagy mértékű emelései teremtettek mozgásteret. A rezsiköltségek csökkentése és a kormány fontosabb, munkajövedelmet érintő változtatásai egy átlagos család számára 6,3 százalékos reálbérnövekedéssel egyenértékű növekedést eredményeztek a rendelkezésre álló jövedelmében.^{30, 31}

Az átalakítások eredményeképpen 2010–2015 között az Eurostat adatai szerint a foglalkoztatás 9,0 százalékponttal 63,9 százalékra, az aktivitási ráta 6,7 százalékponttal 68,6 százalékra bővült. Így Magyarország a térséggel szemben részben behozta lemaradását, foglalkoztatásban megelőzte Szlovákiát és Lengyelországot, de ebben még jelentős szerepet játszik a közfoglalkoztatás és továbbra is jelentős, 9–12 százalékpontos az elmaradásunk Európa fejlett nyugati felével szemben.³² Az elért eredmények értékelésekor meg kell említenünk, hogy a foglalkoztatás bővülése 42 százalékban a közfoglalkoztatási programoknak köszönhető.

■ A KÜLSŐ PÉNZÜGYI SEBEZHETŐSÉG CSÖKKENTÉSE ÉS A GAZDASÁGPOLITIKA SZUVERENITÁSÁNAK NÖVELESE

Költségvetési konszolidáció és az államadósság csökkenő pályára állítása

- ➔ ◆ A második Orbán-kormány egyik legfontosabb célkitűzése volt a gazdaságpolitika szuverenitásának, mozgásterének növelése. A konszolidáció első évében jelentős szerepet játszott a kötelező magánnyugdíjpénztári pénzek beolvasztása. A költségvetési konszolidáció középtávon sikeresnek bizonyult, amennyiben a 2015. év volt a negyedik egymást követő év, amikor a költségvetés hiánya 3 százalék alatt alakult.
- ◆ Az implicit államadósság csökkentése a gazdaságpolitika nagy elosztórendszereinek zárttá tételével (társadalombiztosítás és helyi önkormányzatok).
- ◆ A lakosság külső pénzeszközben denominált adósságának csökkentése

Az intézkedések eredményeképpen az államadósság a GDP 81,3 százalékáról 75,3 százalékára csökkent 2010–2015 között, a külföldi devizában denominált államadósság a GDP 49 százalékáról 30 százalékára csökkent. Az ország külső tartozásállománya a GDP 111,73 százalékáról 71,51 százalékára csökkent 2010–2015 között. Ez részben a magyar háztartások alacsony fogyasztási hajlandóságának, a megtakarítások adósságleépítésre történő felhasználásának és a jelentős exporttöbbletnek is köszönhető.

Továbbá 2013 májusában hazánk 9 év után kikerült az Európai Bizottság túlzottdeficit-eljárása alól. Az EU-források elvesztésének veszélye elhárult.

Egyensúlyt teremteni a gazdaságban a hazai és külföldi tulajdon egymáshoz viszonyított arányában, erősíteni a hazai tulajdonú kkv-kat és exportszektor

„Magyar sajátosság” – erre még a kontinentális Európa fejlett országaiban is kevés a példa – a közüzemi szolgáltatások (a gáz- és áramszolgáltatók, a vízművek) 1990-es évek során megvalósult kiterjedt értékesítése külföldi befektetők számára. Hasonlóképpen a bankok, a nemzeti távközlési, valamint a nemzeti olajtársaság magánosítására is külföldi befektetők bevonásával került sor. Ez azért is alakulhatott így, mert a versenyeztetéssel értékesített igen nagy értékű cégek megvásárlására hazai tőke gyakorlatilag nem állt rendelkezésre. (László, 2004), amely a magas külső adósságtérhen túl szintén jelentős szerepet játszott a külföldi befektetők előnyben részesítése során.

➤ *Lóránt Károly* (2009) számításai szerint a '90-es évek banki privatizációja során a pénzügyi szektorban a külföldi tulajdonhányad 80 százalék fölé emelkedett. 2014 végével az 50–50 százalékos hazai és külföldi tulajdonhányadra vonatkozó stratégiai cél teljesült. A stratégiai célt úgy fogalmazhatnánk meg, hogy kicsi és nyitott gazdaságunknak

egyenlő szüksége van a nagy, külföldi többségi tulajdonú, globális bankok jelenlétére és a hazai vállalkozások számára a nagy vetélytársaikkal szemben egyenlő feltételeket teremteni képes hazai tulajdonú bankokra.

◆ A kormány növelte tulajdonrészét az oligopol és monopol piacokon működő vállalkozásokban, elsősorban közművekben. A visszavásárlások célja a vegyes gazdaságokra jellemző struktúra kialakítása, a profitok csökkentése és a belső tulajdonosi hányad növelése, ami a külső egyensúly szempontjából fontos. Bár alapvetésnek számít a közgazdaságtanban, hogy a piac hatékonyabb tulajdonosnak bizonyul az államnál, talá-lunk arra tapasztalati bizonyítást, hogy az állami vállalatok is lehetnek annyira hatékonyak, mint a piaciak (Feng et al., 2004), és esetenként teljesítményük meg is haladhatja piaci vetélytársaik teljesítményét. (Ang and Ding, 2006). Ezért e helyütt az oligopol és monopol piacokon versengő vállalatok külföldi és hazai – beleértve az államit is – tulajdonlásának arányára fókuszálunk.

◆ A fegyvergyártás területén tevékenykedő Rába állami tulajdonba került, illetve további termelő- és szolgáltató cégek kerültek állami kézbe nemzetbiztonsági okokból vagy éppen fizetésképtelenségük okán.

◆ A hazai tulajdonú kis- és közepes vállalkozások (kkv) és exportszektor helyzetbe hozására, a piaci feltételeik a transznacionális nagyvállalatokkal egyenlővé tételére az kormány és az MNB a következő intézkedéseket hozta.

▶ A Magyar Nemzeti Bank Növekedési Hitelprogramot (MNB NHP) indított, amelynek keretében a magyar kkv-k 2,5 százalékos kamatozás mellett juthatnak hitelekhez. A beruházási rátára gyakorolt hatása az NHP-nak 2014 végéig számításaink szerint a GDP (500 milliárd forint) 1,7 százaléka, a GDP 0,8–1,6 százalékos növekedésével 2014 végén (az

MNB a Növekedési Hitelprogramnak 1 százalékos növekedési hatást tulajdonít (2014-ben).

- ▶ A kkv-k társasági adója 19 százalékról 10 százalékra csökkent.
- ▶ A Magyar Nemzeti Kereskedőház Zrt. létrehozásával egy olyan intézményrendszer jött létre, amelynek célja a kkv-k helyzetbe hozása úgy a hagyományos, mint az új, gyorsabban fejlődő exportpiacokon. A jelen és a jövő kérdése, hogy a struktúrát sikerül-e tartalommal megtölteni.
- ▶ Az egyensúly megteremtésében fontos szerep hárult belső piacra termelő és szolgáltató oligopol és monopol piaci szereplőket terhelő adók növelésére vagy a különadók bevezetésére is (bővebb elemzésért lásd Voszka, 2013).
- ▶ Mindezzel párhuzamosan a kiszámíthatóság növelése érdekében a kormány 2014 közepéig több mint 50 stratégiai partnerségi megállapodást kötött a Magyarországon működő vállalatokkal, ugyanis a jelentős arányban exportra termelő és versenypiacon működő vagy nagy hozzáadott értéket termelő vállalatok megtartása alapvető gazdaságpolitikai cél.

Fontos hangsúlyozni, hogy a kormány stratégiai szándékai szerint nem kívánja a magántulajdont és a versenyt felszámolni, hanem a vegyes gazdaságokra jellemző egyensúly megteremtésére törekszik. A kormányzati tulajdonhányad az intézkedések hatására a GDP közel 5 százalékaival növekedett 2010–2014 között. Az intézkedések eredményeképp a kkv-k adóterhelése 2010 és 2015 között 57,5 százalékról 48,4 százalékra csökkent.³³

MERRE TOVÁBB?

A 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai stratégiai irányváltást tovább nehezítette, hogy a változtatásra a nemzetközi pénzügyi válság

okozta dekonjunktúra idején került sor. A válság a magyar gazdaság sajátos helyzetéből adódóan duplán érezte hatását. A magas külső tartozás miatti külső finanszírozási válságot a költségvetési konszolidációval párhuzamosan kellett végrehajtani, ami lehetetlenné tette, hogy a magyar kormány anticiklikus gazdaságpolitikát folytatva enyhítsen a reálgazdasági válság magyar társadalomra és gazdaságra gyakorolt hatásain.

Éppen ezért az eredményeket is a válság kettős hatásának figyelembevétele mellett célszerű mérlegre tenni. Azok a bevezetőben említett vélemények, amelyek a magyar gazdaságpolitika 2010 utáni kiszámíthatatlanságát hangoztatják, legfeljebb csak részben tekinthetők megalapozottak. Amennyiben elfogadjuk a tanulmány 2010-es évre vonatkozó diagnózisát, a 2010 utáni intézkedések koherens gazdaságpolitikai stratégiává állnak össze.

Klisészerű, de a stratégiai változtatások könnyen félreecsúszhatnak és a stratégiai változtatások a kihívások kezelése során újabb kihívásokat keletkeztethetnek. Az új szabályokat és célokat sikerült lefektetnie a gazdaságpolitikának, de példának okán a köznevelés vagy a felsőoktatás, valamint az innovációs rendszer átalakítása még nem ért véget. A 2014-es és a 2015-ös év volt az első két év a korai '90-es évek óta, amikor a magyar gazdaság úgy volt képes növekedni, hogy a növekedést sem az államadósság, sem a gazdaság külső tartozásának növekedése nem követte. Sőt, mindkét indikátor esetében jelentős csökkenést sikerült realizálni. Az igazsághoz ugyanakkor hozzátartozik az is, hogy a növekedésben jelentős szerepet játszottak az uniós források, amelyek technikailag nem rontják Magyarország külső egyensúlyát, de külső forrásnak számítanak. A közvetlen veszélyek elhárítása után kerülhet sor a versenyképességet és a gazdasági növekedést tartósan megalapozni képes hatékonyságfokozók és innovációs tényezők fejlesztésére, ami az eddigieknél is nehezebb

gazdaságpolitikai feladat. Középtávú gazdasági növekedésünk jelentős mértékben exportpiacainkon múlik. Egészen pontosan azon, hogy sikerül-e versenyképes termékekkel és szolgáltatásokkal új piacokon megjelenie a magyar gazdaság szereplőinek. Ehhez pedig szükséges a gazdaság hatékonyság-fokozóinak és innová-

ciós tényezőinek fejlesztése, amelyek kapcsán elsősorban a következő területek fejlesztésének szükségességére utalunk: a szak- és felnőttképzés, felsőoktatás, innovációs rendszer, a gazdaság koordinációs mechanizmusainak optimalizálása, és a piaci szereplők bürokratikus és adminisztratív terheinek a csökkentése.

JEGYZETEK

- ¹ Az említett elemzésről részletes információk a következő összefoglalóban érhetők el: Ministry for National Economy (2016).
- ² Számításainkat a Központi Statisztikai Hivatal a Reálkeresetek, minimálbérek alakulása 1992–2015, valamint a Fogyasztóiár-index, 1960–2010 időszak adatai alapján végeztük.
- ³ Lásd a Magyar Nemzeti Bank Fizetési Mérleg statisztikáját.
- ⁴ Tanulmányunkban nem foglalkozunk a nem jövedelemtermelő magánvagyonok bővülésével, csupán megemlítjük, hogy a nem jövedelemtermelő magánvagyon is egyenlőtlenül növekedett. Az általunk vizsgált időszakban a KSH számításai szerint a jövedelmi különbségek a legfelső és legalsó jövedelmi tized között 4–4,5-szeres szintről 7–7,5-szeres szintre emelkedtek, és ezzel a jövedelmi változással hatványozottan növekedtek a vagyoni különbségek.
- ⁵ Részletesebb elemzések és empirikus kutatások elérhetők Cserháti (2009); Tóth (2005); Kornai (2006) tanulmányában.
- ⁶ Részletesebb elemzésért lásd: Bod P. A. (2000); Erdős T. (1987).
- ⁷ Számításunk az 1990-es könyv szerinti érték egyszerű jelenérték-kalkulációja összehasonlítva a privatizáció során az állami tulajdonú vállalatokért kifizetett árral. A számítás kérésre elérhető. Mihályi 10 egymással összefüggő magyarázatot ad az eszközök leértékelésére lásd részletesen: Mihályi (2010), amelyből mi csak egyet emelünk ki: A vagyon leértékelésre adott legáltalánosabb érvényes magyarázat, hogy az értékesítési folyamat több évében a vagyonkezelő cégek nem tudták kompenzálni a forint folyamatos leértékelődése miatti forintemelkedést ugyanott 202–205. oldal).
- ⁸ Jelen tanulmányban a privatizált állami vállalatok értékét és a privatizációs bevételeket az állami vagyonkezelők kezelésében levő vagyon alapján határoztuk meg Horváth és szerzőtársai (2008) alapján. Nagyjából ezt az értéket kapjuk akkor is, ha Mihályi (2010) vagyonbecsléséből indulunk ki.
- ⁹ Forrás: Eurostat államháztartási kiadásokkal kapcsolatos adatsorai funkció szerint.
- ¹⁰ Ezt a megállapítást erősíti meg Halpern (2014); Oblath and Palócz (2012), akik részletesebb elemzést és összehasonlítást mutatnak be Magyarországról és a többi közép-kelet európai országról ebben a témában.
- ¹¹ Bővebb információért lásd Pogátsa Z. (2013).
- ¹² Jelen tanulmányban a privatizált állami vállalatok értékét és a privatizációs bevételeket az állami vagyonkezelők kezelésében levő vagyon alapján határoztuk meg Horváth és szerzőtársai (2008) alapján. Nagyjából ezt az értéket kapjuk akkor is, ha Mihályi (2010) vagyonbecsléséből indulunk ki.

- ¹³ Nettó államadósság/fő: 1970–2007: (Lóránt, 2009), 2008–2010: MNB Fizetési Mérleg Statisztikája, KSH: Néesség és népmozgalom.
- ¹⁴ Részletesebb elemzések és teljes körű empirikus kutatások elérhetők Kornai (2006); Oblath – Pula (2000); Csaba (2007); EEAG (2012) tanulmányában, valamint az azokban szereplő szakirodalmi forrásokban.
- ¹⁵ A liberalizáció folyamatáról lásd részletesen: Michaely – Papageorgiou – Choksi (1991); Oblath (1987); Köves – Lányi – Oblath (1993).
- ¹⁶ Tisztában vagyunk azzal, hogy a magyartól eltérő cseh és lengyel monetáris politika magasabb inflációhoz és a belső fogyasztásban mutatkozó zavarhoz vezetett, de hosszabb távon a hazai termelés orientált kereskedelem-és monetáris politika jobban kifizetődőnek bizonyult.
- ¹⁷ A pénzügyi szektort érintő négy legfontosabb törvényi szabályozásról részletesen lásd Csaba (1998)
- ¹⁸ A magyar állami kiadások szerkezetének nemzetközi összehasonlításáról részletesen lásd Kármán (1998); Benedek (2006); World Bank (2006).
- ¹⁹ Számításainkat az Eurostat Nettó átlagkereset idősorának az adatai alapján végeztük. A számítás kérésre elérhető.
- ²⁰ KSH Nemzeti számlák 1960–2010 és MNB Fizetési mérleg statisztikai adatok.
- ²¹ Részletesebb elemzésért lásd Komáromi (2008).
- ²² Míg megbízható adatok Magyarországra az IMF csatlakozásunk, vagyis 1982 óta rendelkezésre állnak, Csehországra csak 1993-tól. Az ábra értelmezéséhez hozzátartozik, hogy a devizatartalékok implicit módon szerepelnek az ábrán, csökkentik a nettó külső tartozás mértékét. Így fordulhat elő, hogy bár Csehországban 1993-ban az állam, a vállalatok és a lakosság teljes nettó külső tartozása valamivel több mint a GDP 10 százaléka, de a közel 20 százalékos tartalékkállomány miatt Csehország követelői pozícióban van.
- ²³ A megtakarítások hiánya hozzájárult a gazdasági átmenet során jellemző rendkívül magas külső finanszírozáshoz. További elemzésért lásd: Csillag (2009); Palócz (2008).
- ²⁴ A debt-fare/work-fare különbségtétel először Barcza György megfogalmazásában jelent meg a Financial Times hasábjain: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2013/02/18/guest-post-in-defense-of-hungarys-economic-policy/>
- ²⁵ A szuperkapitalizmusról részletesebb leírás elérhető: Reich (2008).
- ²⁶ OECD Taxing Wages statisztikai adatai.
- ²⁷ KSH Reálkeresetek, minimálbérek alakulása 1992–2015 statisztikai adatok.
- ²⁸ OECD Employment Outlook 2013: Protecting jobs, enhancing flexibility: A new look at employment protection legislation, http://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2013/protecting-jobs-enhancing-flexibility-a-new-look-at-employment-protection-legislation_empl_outlook-2013-6-en
- ²⁹ A magyar oktatási rendszer 2010-es kihívásairól részletesen lásd: György (2014) és OECD Education at a Glance statistics.
- ³⁰ Eurostat Nemzeti számlák (2010) statisztikai adatok.
- ³¹ Számításainkat a KSH háztartási kiadások megoszlására vonatkozó adatai alapján végeztük.
- ³² Eurostat munkaerőpiacot leíró statisztikai adatai, Néesség 15–64 közötti korosztályban.
- ³³ World Bank Doing Business statisztika (PwC).

IRODALOM

- ADAM, J. (1995): The Transition to a Market Economy in Hungary. *Europe-Asia Studies*. Vol. 47, No. 6 (Sep., 1995), 989–1006. oldal
- AGHION, P. – BLANCHARD, O. J. (1994): On the Speed of Transition in Central Europe. *NBER Macroeconomics Annual 1994*. Volume 9.
- ANG, J. S. – DING, D. K. (2006): Government ownership and the performance of government-linked companies: The case of Singapore. *Journal of Multinational Financial Management*. 16, 1, February, 64–88. oldal
- ANTAL L. (2004): A '90-es évek magyar gazdaságpolitikája. In: Veress J. (szerk.): *Fejezetek a gazdaságpolitikából*. Aula Budapest, 2004, Budapest
- ÁBEL I. – SZAKADÁT L. (1995): Csőd a piacgazdasági átmenetben. *Közgazdasági Szemle*. XLII. évf., 1995. 10. sz., 942–954. oldal
- BEKKER ZS. (1995) : *Rendszerválság*. AULA Kiadó, 1995, Budapest
- BELYÓ P. (1998): The hidden economy in Hungary. *Hungarian Statistical Review*. 1998, 13, 125–133. oldal
- BENEDEK D. – LELKES O. – SCHARLE Á. – SZABÓ M. (2006): A magyar államháztartási bevételek és kiadások szerkezete 1991–2004 között., *Közgazdasági Szemle*. LIII. évf., 2006. február, 119–143. oldal
- BENET, I. (1997): The antecedents and characteristics of the new Hungarian agricultural policy (II.). *Statistical Review*. 75, 311–325. oldal
- BHAGWATI, J. (1978): Foreign Trade Regimes and Economic Development: Anatomy and Consequences of Exchange Control Regimes. *NBER*. New York
- BOD, P. A. (2000): About the external indebtedness of Hungary. Part from the author's soon-to-be-released book. *Hungarian Journal*. 13, 78–85. oldal
- BONIN, J. – SCHAFFER, M. (1995): Banks, Firms, Bad Debts and Bankruptcy in Hungary 1991–1994. *Centre for Economic Performance*
- CHIKÁN A. (2015): Gazdasági fordulat nélkül folytatódhat Magyarország lecsúszása – Interjú., Online: http://www.portfolio.hu/unios_forrasok/gazdasagfejlesztes/gazdasagi_fordulat_nelkul_folytatodhat_magyarorszag_lecsuszasa_interju.1.210835.
- CSABA, L. (1998): A Decade of Transformation in Hungarian Economic Policy: Dynamics, Constraints and Prospects. *Europe-Asia Studies*. Vol. 50, No. 8 (Dec., 1998), 1381–1391. oldal
- CSABA, L. (2000): Between Transition and EU Accession: Hungary at the Millennium. *Europe-Asia Studies*. Vol. 52, No. 5 (Jul., 2000), 805–827. oldal
- CSABA L. (2007): Átmenet vagy spontán rend(etlenség)? *Közgazdasági Szemle*. LIV. évf., 2007. szeptember, 757–773. oldal
- CSAJBÓK A. – HUDECZ, A. – TAMÁSI B. (2010): Foreign Currency Borrowing of Households in New EU member states. *MNB Occasional Papers*. 87, Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- CSERES-GERGELY, Zs. (2007): Inactivity in Hungary – the persistent effect of the pension system., Budapest Working Papers on the Labour Market 2007/1, *Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences*. Budapest
- CSERHÁTI I. – PÉTER I. – VARGA Zs. (2009): A lakosság jövedelmi rétegződésének tendenciái 2008–2009-ben. *Fejlesztés és Finanszírozás*. 2009/3., 70–78. oldal

- CSILLAG I. (2009): Ahonnét nincs visszatérés?, In: Veress J. (szerkesztő), *Fejezetek a gazdaságpolitikából*. Aula Budapest, 2004, Budapest
- CZETI T. – HOFFMANN M. (2006): A magyar államadósság dinamikája: elemzés és szimulációk. MNB Tanulmányok 50. *Magyar Nemzeti Bank, Pénzügyi elemzések*
- EARLE, J. S. – WÖRGÖTTER, A. (1994): Monopoly power, Import Competition, and Price Liberalization in the CSFR., In: János Gács and Georg Winckler: *International Trade and Restructuring in Eastern Europe*. International Institute for Applied Systems Analysis, Luxemburg, Austria, Physica-Verlag, 1994, 321–341. oldal
- ERDŐS T. (1987): The development of the Hungarian economy and economic policy in the period of 1968–1986. Conclusions for the long-run planning, *Manuscript*, 53-54 oldal
- FENG, F. – SUN, Q. – TONG, W. H. S. (2004): Do government-linked companies underperform? *Journal of Banking & Finance*. 28, 10, October, 2461–2492. oldal
- GÁCS, J. (1993): Trade Liberalization in the CSFR, Hungary, and Poland: Rush and Reconsideration. In: *International Trade and Restructuring in Eastern Europe*, 1994, 123–153. oldal
- GYÖRFFY, D. (2006): Governance in a Low-Trust Environment: The Difficulties of Fiscal Adjustment in Hungary. *Europe-Asia Studies*. 58, 2, March, 239–259. oldal
- GYÖRGY, L. (2014): Main challenges of Hungarian public education with special focus on inequality: An international comparison. *Acta Oeconomica*. Volume 64, Issue 1, 1–26. oldal
- HALPERN L. – MURAKÖZY L. (2007): Does Distance Matter in Spillover? *Economics of Transition*. 15(4), 781–805. oldal
- HALPERN L. – OBLATH G. (2014): A gazdasági stagnálás „színe” és fonákja, Jó az exporttöbblet és az adósságsökkenés, de rossz a tőkekiáramlás és a beruházás-visszaesés? *Műhelytanulmányok MT-DP – 2014/12*. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet
- HEGEDŰS Á. (2004): Nemzetközi gazdasági és pénzügyi intézmények a magyarországi privatizációról, In: *Privatizáció Magyarországon II. kötet*, Szerk: Báger Gusztáv, 377. oldal
- HONVÁRI J. (2005): Magyarország IMF csatlakozásának előtörténete. *Valóság*. XLVIII. évf., 10. sz. 82–102. oldal, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest
- HORVÁTH, Cs. – KREKÓ, J. – NASZÓDI A. (2006): Is There a Bank Lending Channel in Hungary? Evidence from Bank Panel Data. *National Bank of Hungary Working Paper*. No. 7, May.
- HORVÁTH, DÓCZY és LEHMANN Ügyvédi Iroda (2008): Jelentés az ÁPV Zrt. és jogelődjei – mint a privatizáció lebonyolítására létrehozott célszervezetek – tevékenységéről és a teljes privatizációs folyamatról a Vagyontörvény 71. paragrafus (2) bekezdése alapján. Kézirat, Budapest, 2008. november
- HUNYA, G. (1995): Foreign direct investment in Central and Eastern European countries? Why is Hungary attractive? *The Vienna Institute for Comparative Economic Studies*.
- JENSEN, C. (2006): Foreign Direct Investment and Economic Transition: Panacea or Pain Killer? *Europe-Asia Studies*. Vol. 58, No. 6 (Sep., 2006), 881–902. oldal
- KADERJÁK P. (1996): A hazai közvetlen külföldi befektetéseket meghatározó tényezőkről – egy kvantitatív elemzés. *Közgazdasági Szemle*. XLIII. évf., 12. sz. 1072–1087. oldal

- KÁRMÁN A. (2008): A magyar költségvetés kiadási szerkezete nemzetközi összehasonlításban., *Hitelintézet Szemle*. 2008. 7., 6. szám
- KEMÉNY, I. – JANKY, B. (2006): Roma Population of Hungary 1971–2003., In: Kemény I. (ed.), *Roma of Hungary East European Monographs* (New York, CO – Atlantic Research and Publications)
- KOŁODKO, G. W. (2000): Ten Years of Post socialist Transition: Lessons for Policy Reform. *Journal for Institutional Innovation, Development and Transition*. vol. 4.
- KOMÁROMI A. (2008): A külső forrásbevonás szerkezete: Kell-e félnünk az adóssággal való finanszírozástól? *MNB Szemle*. 2008. április
- KORNAI, J. (2006): The great transformation of Central Eastern Europe Success and disappointment. *Economics of Transition*. 14, 2006, 207–244. oldal
- KORNAI, J. (2012): Centralisation and the capitalist market economy. *Economics of Transition*. 20. 569–591. oldal
- KORNAI, J. (2015): Hungary's U-Turn. *Society and Economy* 37. (2015), 3, 279–329. oldal
- KOVÁCS, Á. (2009): The Hungarian public finance from transition to 2008., In: Magyarország politikai évhuszadkönyve: A magyar demokrácia kormányzati rendszere (1988–2008), Budapest
- KÖLLŐ, J. (2001): The patterns of non-employment in Hungary's least developed regions. BWP 2001/1.
- KÖVES A. – LÁNYI K. – OBLATH G. (1993): Az exportorientált gazdaságpolitika feltételei és eszközei 1993-ban. *Külgazdaság*. 5. sz
- KRUEGER, A. O. (1978): *Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalisation Attempts and Consequences*. New York, Ballinger
- LÁSZLÓ T. (2004): A privatizáció folyamata, az alkalmazott módszerek és technikák., In: Privatizáció Magyarországon II. kötet, Szerk: Dr. Báger Gusztáv
- LÓRÁNT K. (2009): A magyar gazdasági válság háttere, A kiút lehetőségei., In: Gazdaságpolitika a globalizált világban, Veress József (szerk.), Typotex Kiadó, 2009, Budapest
- MELLÁR T. (2015): A magyar csoda. Népszabadság. Véleményrovat; 2015. 01. 03., Online: http://nol.hu/velemenya-magyar-csoda-1507555?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201605
- MICHAELY, M. – PAPAGEORGIOU, D. – CHOKSI, A. (1991): Liberalizing Foreign Trade. *Lessons of Experience in the Developing World*. Vol. 1–7. Blackwell, Cambridge Mass
- MIHÁLYI P. (2010): *A magyar privatizáció enciklopédiája*. Pannon Egyetemi Könyvkiadó–MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2010, I–II. kötet, Budapest
- MURAKÖZY, B. (2007): Spillovers From FDI in Hungary, PhD Dissertation, Central European University, Budapest
- MURAKÖZY L. (2008): Magyarország felemelkedése és hanyatlása. *Közgazdasági Szemle*, LV. évf. 2008. február, 149–168. oldal
- MYANT, M. – DRAHOKOUPIL (2013): Transition Economies after the Crisis of 2008: Actors and Policies. *Europe-Asia Studies*. Vol. 65, No. 3, Special Issue: Transition Economies after the Crisis of 2008: Actors and Policies (May 2013), 373–382. oldal
- NAGY A. (1995): A behozatal liberalizálása Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*. XLII. évf., 1995. 5. sz., 454–470. oldal
- OBLATH G. (1987): Importliberalizálás és vámcsoökkentés? *Figyelő*. december 21., 21. oldal

- OBLATH G. (1992): Külső adósságfelhalmozás és az adósságkezelés makroökonómiai problémái Magyarországon (I. és II. rész). *Közgazdasági Szemle*. 1992. 7–8. és 9. szám.
- OBLATH, G. (1994): Economic transition, exchange rate policy – real exchange rate changes in Central Eastern Europe., In: Gács János-Winckler, G. (ed.). *International Trade and Restructuring in Eastern Europe*. International Institute for Applied Systems Analysis, Luxemburg, Austria, Physica-Verlag, Heidelberg
- OBLATH G. (1998): Makrogazdasági folyamatok, külső és belső egyensúlyhiányok Magyarországon az 1990-es évtizedben. In: Kurtán–Sándor–Vas (1998): *Magyarország Évtized Könyve – A rendszerváltás (1988–1998)*., Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest
- OBLATH G. – PULA G. (2000): Makrogazdasági folyamatok és szerkezeti átalakulás a kilencvenes években Magyarországon.; In: *Társadalmi riport 2000*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 46–78. oldal
- OBLATH G. – PALÓCZ É. (2012): Sérülékeny gazdaság: sérülékeny állam, sérülékeny háztartások. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. szerk.: *Társadalmi Riport 2012*. Budapest: TÁRKI, 93–114. oldal
- OBLATH G. (2013): Hány év múlva vezethető ki a válságadók és vezethető be az euró?, Online: [http://blog.mtakti.hu/blog_cikk/?cikk\[cikk\]\[keyvalue\]=345](http://blog.mtakti.hu/blog_cikk/?cikk[cikk][keyvalue]=345)
- ORBÁN G. – SZAPÁRY Gy. (2006): Magyar fiskális politika: quo vadis? *Közgazdasági Szemle*. LIII. évf. 2006. április, 293–309. oldal
- PALÓCZ, É. (2008): The origins of the Hungarian money market crisis. *Analyst*. 4, 13–15. oldal
- PAPP J. (2012): Adóterhelés és korrupció. *Könyvvizsgálók lapja*. 2012/03.
- PENCZNER R. (2010): A mezőgazdaság szerkezeti változásai., In: *Ecostat (2010): Két Válság Között (A Magyar Gazdaság Wargabetűje – 1990–2010)*, Ecostat, Budapest
- PITTI Z. (2010): *Gazdasági teljesítmények, kontra társadalmi elvárások*. Napvilág. 2010
- POGÁTSA Z. (2013): Rosszabbul élünk, mint 20 éve? Élet és Irodalom. LVII. évfolyam 6. szám, 2013. Reich, R. B. (2008): *Supercapitalism: The Transformation of Business, Democracy, and Everyday Life*. New York, Vintage
- REICH, R. B. (2008): *Supercapitalism: The Transformation of Business, Democracy, and Everyday Life*. (New York, Vintage).
- SŐREG, Á. P. (2012): The reasons for external imbalance crises and the solution attempts of these in an international comparison /With a special attention to the circumstances of Hungary's external indebtedness/, thesis.
- SZABÓ L. (2010): A hazai gazdasági szerkezet alakulása, In: *Ecostat (2010): Két Válság Között (A Magyar Gazdaság Wargabetűje – 1990–2010)*, Ecostat, Budapest
- SZABÓ G. (2015): A magyar államadósság keletkezése. Origins of Hungarian state debt. Online: http://www.penzriport.hu/letoltes/Magyar_allamadossag_keletkezese_1973_1989.pdf (Downloaded: 20.05.2016)
- SZÉL K. – TÓTH G. Cs. – DANI Á. (2010): Az Ország Egyensúlyi Helyzetének Alakulása, In: *Ecostat (2010): Két Válság Között (A Magyar Gazdaság Wargabetűje – 1990–2010)*, Ecostat, Budapest
- TARDOS M. (1998): Sikeres-e a privatizáció? Magyarországi tapasztalatok (1990–1997). *Közgazdasági Szemle*. XLV. évf., 1998. április, 317–332. oldal
- TÓTH I. Gy. (2005): *Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest. 334. oldal

VOSZKA É. (2003): Fakó minden teória, a privatizáció és a verseny kapcsolatáról. *Közgazdaság*. XLVII. évfolyam, 2003. november

VOSZKA É. (2013). Államosítás, privatizáció, államosítás. *Közgazdasági Szemle*. IX. évf., 2013. december, 1289–1317. oldal

European Economic Advisory Group (2012): The Hungarian Crisis., In: The EEAG Report on the European Economy, CESifo, Munich 2012, pp. 115–130.

European Commission – MI (2014): Macroeconomic Imbalances Hungary 2014., Directorate-General for Economic and Financial Affairs Unit Communication, Brussels.

European Commission (2015): Country Report Hungary 2015., European Commission, Brussels.

European Commission (2016): Country Report Hungary 2016., European Commission, Brussels.

International Monetary Found (2014): IMF Country Report., No. 14/155, Washington D. C.

International Monetary Found (2016): IMF Country Report., No.16/107, Washington D. C.

Ministry for National Economy (2016): International recognition of remarkable improvement in Hungary's economic vulnerability., 2016. Február, Online: [http://www.kormany.hu/download/d/08/a0000/Outlook%202016%207%20%20h%C3%A9t%20\(International%20recognition%20of%20remarkable%20improvement%20in%20Hungarys%20economic%20vulnerability.pdf](http://www.kormany.hu/download/d/08/a0000/Outlook%202016%207%20%20h%C3%A9t%20(International%20recognition%20of%20remarkable%20improvement%20in%20Hungarys%20economic%20vulnerability.pdf)

OECD (2013): OECD Employment Outlook 2013: Protecting jobs, enhancing flexibility: A new look at employment protection legislation., Online: <http://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2013/protecting-jobs-enhancing-flexibility-a>

[new-look-at-employment-protection-legislation_employment-outlook-2013-6-en](#), accessed 04 March 2015.

Price Waterhouse Coopers (2010): Paying Taxes 2010: The global picture; Online: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/paying-taxes-2010.pdf>

Price Waterhouse Coopers (2015): Paying Taxes 2015: The global picture.; Online: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf>

World Bank (2006): Current Issues in Fiscal Reform in Central Europe and the Baltic States 2005

STATISZTIKAI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Bank:

- Éves jelentés, 1988-1997.
- Árfolyam adatok, 1960-2014.
- Negyedéves jelentés, 1983-1989.
- Negyedéves és éves adatok a Fizetési mérleg, közvetlen tőkebefektetések, külfölddel szembeni állományokról, elérhető: <http://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/viii-fizetesi-merleg-kozvetlen-tokebefektetesek-kulfolddel-szembeni-allomanyok>

Czech National Bank: Negyedéves fizetési mérleg statisztika, elérhető: http://www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/

Eurostat:

- Activity rates by sex, age and citizenship (százalék) (last updated: 26.04.2016), elérhető: Eurostat/Employment and unemployment (Labour Force Survey)
- Annual national accounts (ESA 2010), elérhető: Eurostat/Economy and finance/National Accounts (ESA 2010)
- Annual net earnings, elérhető: Eurostat/Earnings/Net earnings and tax rates
- Employment rates by sex, age and citizenship (százalék) (last updated: 26.04.2016), elérhető: Eurostat/

- Employment and unemployment (Labour Force Survey)
- General government expenditure by function (COFOG), elérhető: Eurostat/Annual government statistics/ Government revenue, expenditure and main aggregates
 - General government gross debt (% of GDP), elérhető: Eurostat/Government deficit and debt/ Government deficit/surplus, debt and associated data
- Központi Statisztikai Hivatal:
- Fogyasztói árindex, 1960–2010, elérhető: KSH/ Árak/Fogyasztói árak/Hosszú idősorok
 - A Magyar munkaerő-piac alakulása, 1998–2010., elérhető: KSH/Népesség és népmozgalom/Hosszú idősorok
 - Nemzeti Számlák, 1960–2010/2010–2014., elérhető: KSH/Nemzeti Számlák, GDP/Hosszú idősorok
 - Népesség és népmozgalom, 1998–2010., elérhető: KSH/Népesség és népmozgalom/Hosszú idősorok
 - Reálkeresetek, minimálbérek alakulása 1992–2015, elérhető: KSH/Munkaerő-piac/Minimálbérek, reálkeresetek
 - Statisztikai Évkönyv, 1956–1995
- International Monetary Fund (IMF): Balance of Payments and International Investment Position Statistics, April 2015., elérhető: IMF eLibrary Data/BOP,IIP Dataset
- OECD: Taxing wages., elérhető: OECD statistics/ Public sector, Taxation and Market regulation/ Taxation/Taxing wages/Country tables